

Bevezetés

„A lakásfoglalásra kényszerülő családok mindent megtesznek azért, hogy szerződéssel nem igazolható lakhatásukat megfelelőnek tartsa a gyermek védelembe- és elvételére jogosult gyámhatóság.”¹

„Ez itt tiszta Chicago – ezt mondta még februárban az a fiatal anyuka, aki a kukák körüli patkányok, a házban futkosó csótányok, drogosok, bűnözők és önkényes lakásfoglalók miatt szeretne elköltözni a Lánc utcából.”²

„Akárhogyan közelítjük, a két oldal biztos szereplő. Egy réteg, amely fütyül a jogra, a törvényre, a tulajdonra, ha meglát egy elhagyott lakást. Egy másik oldal, amely üresen tart több száz lakást.”³

A mai és archív pécsi sajtóorgánumokban két egymással ellentétes irányú diskurzust láttam kibontakozni a lakhatási szegénységgel, illetőleg a pécsi önkényes lakásfoglalók életkörülményeivel kapcsolatban. Felkeltette az érdeklődésemet, hogy vajon csupán a média által meghatározott megnyilvánulásokról lehet-e szó, vagy sokkal inkább, a jelenség túlmutat a médián, és tágabb társadalmi, politikai összefüggéseket is visszatükröz. A probléma időszakosan intenzíven jelen van a sajtóban, az utóbbi tíz-tizenöt évben az így elhíresült Lánc utcai önkormányzati lakástömbbel kapcsolatban.

Jelen írás az OTDK dolgozat kivonata, és egyben bővítése is, hiszen a dolgozat leadása óta bővült kutatási anyagom. Kérdéseim a következők: hogyan élnek Pécsen az önkényes lakásfoglalók, mi miatt kerültek ilyen élethelyzetbe, milyen adaptációs stratégiáikat dolgoztak ki: próbálnak-e / milyen módokon próbálnak változást elérni – sodródnak, ellenállnak, esetleg reziliensen viselkednek? Milyen preconcepciók és narratívák uralják a velük kapcsolatos közbeszédet? Visszahatnak-e ezek élethelyzetükre, problémáikra, stratégiáikra, és ha igen,

¹ Kiket akar kilakoltatni az önkormányzat a pécsi Lánc utcából? (AVM Mérce, 2021.04.23.) <https://avm.merce.hu/2021/04/23/kiket-akar-kilakoltatni-az-onkormanyzat-a-pecsi-lanc-utcabol/> (utolsó letöltés: 2023. 03. 28.)

² Lánc utcában jártunk: Chicago és hemzsegó csótányok (BAMA, 2021.02.17.) https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/lanc-utca-chicago-es-hemzsego-csotanyok-3573778/?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=bama&fbclid=IwAR0kH0agAtZXnpIZYBSXLdJU7hml5kmpjwi_wRFgOCLmLIwF5qI3X5Kwehc (utolsó letöltés: 2023. 03. 28.)

³ DN 2000. 11. évf. 92. sz. 1. Az ígéret földjén. DN: Dunántúli Napló napilap. Minden esetben lábjegyzetben jelzem a lapszám megjelenését és a hivatkozott cikk címét.

milyen módon? Mennyire etnicizált Pécsen az önkényes lakásfoglalás kérdése a kapcsolódó hatalmi diskurzusokban és közéleti narratívákban?

Először röviden ismertetem a pécsi önkormányzati lakhatás helyzetét, majd bemutatom a használt módszertant. Ezután felvázolom, hogy kik alakítják Pécsen ezt a diskurzust. A két fő fejezetben két külön perspektívát hozok: elsőként áttekintem egy baranyai napilap lakásfoglalással kapcsolatos híreit a történeti forráselemzés módszerével, majd egy esettanulmány keretében az elhíresült pécsi Lánc utcai önkormányzati lakástömbről szóló, lakásfoglalással kapcsolatos diskurzus vizsgálatára kerül sor. Az első résztema és a pécsi lakhatási helyzet történetének áttekintése egy történeti perspektívát ad a kutatásomnak. A második pedig a lakásfoglalókról alkotott, mindig helyhez és eseményhez kötött diskurzusok jellegére vonatkozó elemzés. Az utolsó fejezetben a lakásfoglalók saját magukról szóló beszédmódjairól lesz szó.⁴

A pécsi önkormányzati lakhatás helyzete

A város lakosságának közel 10 százaléka él önkormányzati bérleményben, akik általában az alacsonyabb jövedelmű társadalmi rétegekbe tartoznak.⁵ Az önkormányzati bérlakások mintegy 2,2 százalékában élnek önkényesek.⁶ Általában szociálisan rászorultak lennének önkormányzati bérlakásra, de gyakran feltételek hiányában nem adhatnak be lakáskérelmet.⁷ Sok lakásfoglalónak van érvényes, de több éves lakáskérelme, és úgy dönt (akár vannak, akár nincsenek lakásjogi ismeretei), hogy nem tud tovább várni, a saját kezébe veszi a sorsát. Az önkényes lakásfoglalók többsége olyan lakásokat foglal el, amelyekbe az állapotuk miatt már senki sem költözne be.⁸ Az önkormányzat egyetlen szankciója a lakásbérlet felmondása, ezzel azonban ritkán él a hosszadalmas ügymenet és a kétséges kimenetel miatt.⁹

Módszertan, tudományos kontextus

⁴ Köszönöm szépen a kutatás minden szakaszában nyújtott támogatást és szakmai segítséget konzulensemnek, dr. Balatonyi Juditnak, és a tanszékem és szakkollégiumom összes oktatójának, aki valamilyen módon hozzátett a dolgozathoz. Továbbá köszönöm szépen azoknak a civileknek, akik kapcsolatrendszerükkel és tapasztalataikkal bővítették és bővítik a kutatási anyagot.

⁵ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:115.

⁶ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:117.

⁷ BARICZ 2002. 40.

⁸ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:117.

⁹ PMJV Lakásgazdálkodási Koncepció sz.n. 2022:80.

Az önkényes lakásfoglalásnak nincs koherens hazai tudományos definíciója. Általánosan fogalmazva, az önkényes lakásfoglalók olyan személyek, akik szociális vagy más okokból szerződés vagy megegyezés nélkül beköltöznek egy üresen álló ingatlanba.¹⁰

Mivel a hazai kulturális antropológia ezidáig nem foglalkozott expliciten az önkényes lakásfoglalás témakörével, csak a squatok témájában születtek írások, a szakirodalmi kontextus megteremtéséhez interdiszciplináris hozzáállást követek.¹¹ Mindezzel együtt a kulturális antropológia spektrumán próbálom ezt az interdiszciplinaritást szervesíteni ebben a dolgozatban és a kutatásban. Az antropológia egy alulnézeti narratívát ütköztet a jelenséget befolyásoló környezeti tényezőkkel, bürokráciával, struktúrákkal. Az interdiszciplinaritás pedig abban segít, hogy ezt az alulnézetet a szükséges kontextussal alá tudjuk támasztani, ebbe lehessen belecsatornázni az empirikus és szövegalapú etnográfiát.

Az egyik megközelítés a történeti forráselemzés módszertana, melynek segítségével egy forráskorpuszon követem végig a jelenig nyolcvan év lapszámait a lakásfoglalással kapcsolatos híreket. A másik az a szociolingvisztikai állítás, mely szerint a nyelv, különösen a közbeszéd olyan társadalmi praxis, amely nemcsak tükrözi, de befolyásolja is a társadalmi valóságot.¹² Ebből a szempontból azt vizsgálom hogy milyen kép rajzolódik a közbeszédben a lakásfoglalókról, és ez mennyiben és milyen módon befolyásolja sorsuk alakulását, illetve ők próbálják-e ezt tudatosan alakítani. A harmadik megközelítés pedig a diskurzuselemzés. Ennek eszközkészletével a különböző cselekvők, szereplők narratíváit különítem el, és azt vizsgálom, hogy milyen terminusokkal, nyelvtani eszközökkel élnek annak érdekében, hogy tudatosan vagy önkéntelenül egyfajta reprezentációt alkossanak a lakásfoglalókról.

A Dunántúli Napló számait¹³, városi és megyei online portálok¹⁴ írásait, országos hírportálokat, önkormányzati és egyéb intézményi dokumentumokat, a közösségi média hozzászólásfolyamait néztem át szisztematikusan. Az online diskurzusban körülbelül negyven cikket, harminchét Facebook-posztot, valamint az alattuk lévő többszáz hozzászólást gyűjtöttem ki. Ezek mind a pécsi lakhatási helyzethez köthetőek, ezeken felül országos és nemzetközi sajtót és szakirodalmat is figyeltem. A már elkészült interjúk anyagát is felhasználtam, de az OTDK dolgozat és ez az írás a szövegkutatásra fókuszál.

¹⁰ A jelenség megragadására két fontosabb jogi kategória létezik, melyek különböző mozgásteret, más stratégiákat biztosítanak a lakásfoglalóknak, ennek a dolgozatnak a kereteibe viszont nem fér ki ennek kifejtése. Az egyik az önkényes lakásfoglaló, a másik a jogcím nélküli bérlő.

¹¹ Ebben az írásban a szakirodalmi kontextus töredékét használtam fel a rendelkezésre álló keretek miatt.

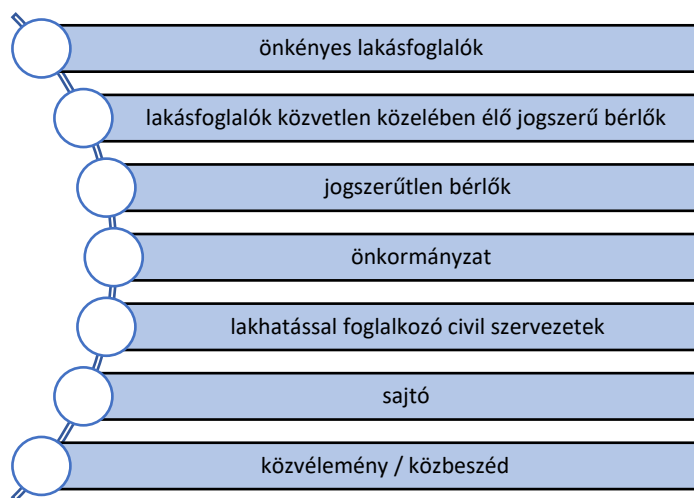
¹² MESSING 2003. http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/04_valtozas_es_allandosag (utolsó letöltés: 2022.05.19.)

¹³ 2016-ig szisztematikusan minden számot átnéztem, 2016-2023-ig pedig számos releváns írást, de nem az összeset, itt a hangsúly az online diskurzusra került.

¹⁴ BAMA, PécsMa, SzabadPécs, Pécsi Újság, PécsAktuál stb.

A diskurzusok szereplői

A forrásgyűjtés során igyekeztem elkülöníteni azokat a beszélőket / szereplőket, akik narratívákat termelnek az önkényes lakásfoglalásról valamilyen módon. Ezek a beszélők nem feltétlenül alkotnak közösségeket, viszont többé-kevésbé azonos nézőpontjuk, tapasztalataik és törekvéseik miatt érdemes végigvenni, ki milyen motiváció által hajtva beszél a lakásfoglalásról, és ez milyen interakciókat szül. Mivel a narratívák termelése a már említett kiindulópont szerint nem csak reflektál a történésekre, hanem konstruálja is azokat, az egy nézőpont mögé sorolható személyekre, csoportokra cselekvőkként vagy szereplőkként utalok. Az egyes szereplők cselekvőképességének és a történésekben való involváltságának mértéke változó. A dolgozatban ezeket részletesen tárgyaltam, de ennek az írásnak a keretei között erre nincsen lehetőség. Ezek a szereplők: 1. önkényes lakásfoglalók 2. önkényes lakásfoglalók közvetlen környezetében élő jogszerű bérlők 3. jogszerűtlen bérlők 4. mindenkori önkormányzat 5. lakhatással foglalkozó civilek és civil szervezetek 6. sajtó 7. helyi közvélemény / közbeszéd.

1. ábra. A diskurzusok szereplői. Saját ábra.

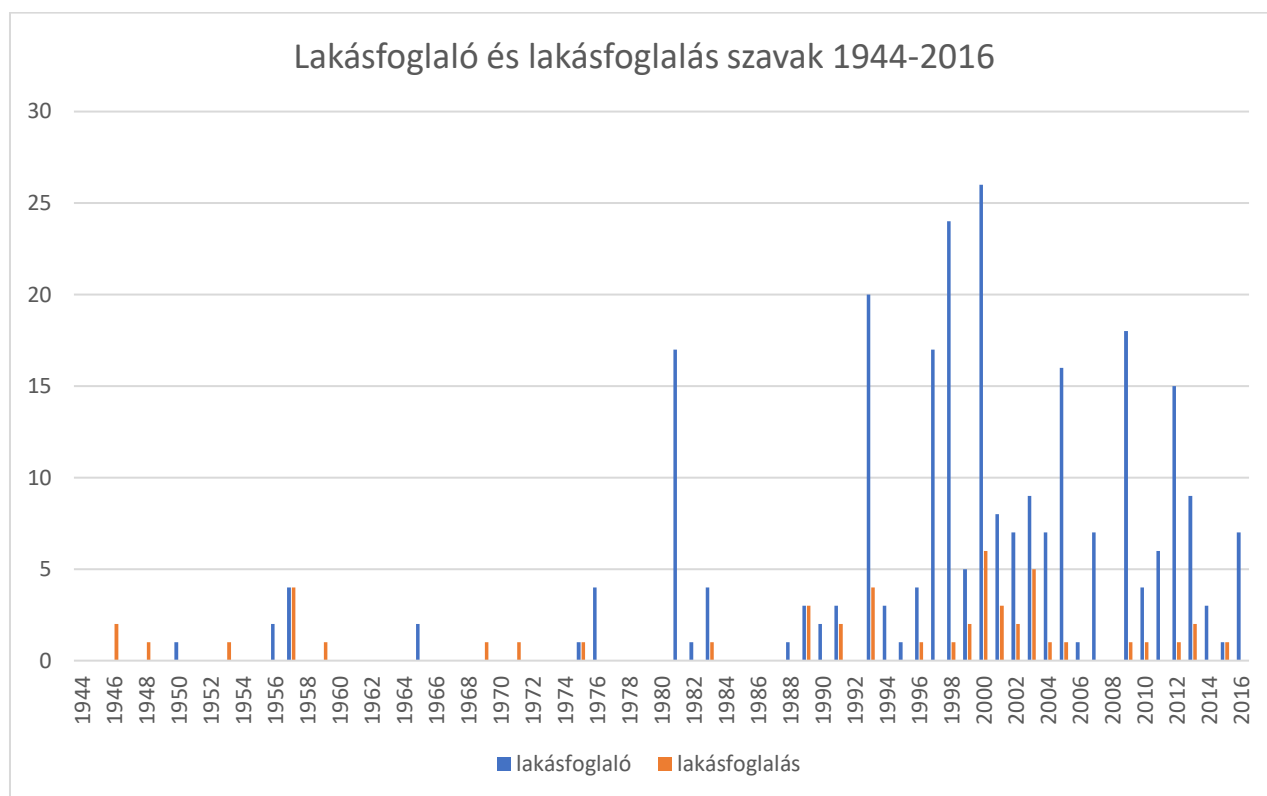
„Kit védjünk a humanitás jegyében?”. Sajtódiskurzus a 20. sz. közepétől napjainkig

A történeti sajtókutatásra a Dunántúli Napló napilapot választottam, mely viszonylag régi múltja és nagy korpusza miatt alkalmas kiindulópontnak tűnt a helyi lakhatási problémák és a róluk szóló beszéd áttekintő vizsgálatára.

A kutatást főleg a Hungaricana¹⁵ és az Arcanum¹⁶ felületeken végeztem, ahol elérhetőek a digitalizált lapszámok, összesen 1944-től 2016-ig 73 teljes évfolyam. Az 1944-től napjainkig tartó periódusban határoztam meg a kutatás időkeretét. Az utóbbi hét év lapszámain nem tekintettem még át szisztematikusan, de már ebből az időszakból is sok összegyűjtött anyagom van. Ezeket inkább a második főfejezetben tudom érvényesíteni.

A keresőszavaim a lakásfoglalás és a lakásfoglaló voltak. Kérdéseim a következők: milyen típusú írások jelennek meg a lakásfoglalásról; milyen kontextusban olvasni lakásfoglalókról, milyen beszédmódokon beszél róluk az újság; milyen példákat találok arra, hogy hogyan van hatással az eseményekre a sajtó mint médium?

Az 1944-től 2016-ig megjelent 73 évfolyamban 263 találatot kapunk a lakásfoglaló szóra. A lakásfoglalás szó 50-szer kerül elő ebben az periódusban.

2. ábra. Lakásfoglaló és lakásfoglalás szavak említése a Dunántúli Napló számaiban 1944–2016. Saját ábra

¹⁵ https://library.hungaricana.hu/hu/collection/helyi_lapok_baranyamegye_dunantuli_naplo/ (utolsó letöltés: 2023.03.19.)

¹⁶ <https://adt.arcanum.com/hu/collection/DunantuliNaplo/> (utolsó letöltés: 2023.03.19.)

Ezt 2004-től 2016-ig (eddig) kiegészítettem a Lánc utca keresőszóval, mivel az elmondások szerint körülbelül az elmúlt tíz-tizenöt évben került a figyelem központjába a Lánc utcai önkormányzati bérlakástömb, mint egy lakásfoglalási gócpont, erről részletesebben a második főfejezetben lesz szó.

Az így kapott szövegtörzset mutatom be, milyen terminusokkal, toposzokkal, nyelvtani eszközökkel termelődnek a lakásfoglalók reprezentációi a napilapban.¹⁷

A cikkek általában a városi lakhatási politikát érintő híreket tárgyalják, de gyakran jelenik meg írás konkrét lakásokkal, területekkel, kilakoltatással kapcsolatban. A cikkekből képet kaphatunk a háború és 1956 utáni, a szocialista, rendszerváltás előtti és utáni lakáspolitikára (és egyáltalán, az önkormányzati szintű politika) szerkezetéről.

A lakáshiány a 40-es évektől napjainkig minden lakásfoglalással kapcsolatos ügyről megjelent hír része.¹⁸ Az önkényesekkel szembeni szigorú, példát statuáló intézkedések a nyolcvanas évek végén kezdődtek, és a kilencvenes évek elejétől az önkormányzatok egyre határozottabban lépnek fel ellenük.¹⁹

Kiolvasható a korpuszból, hogy különlegesebb történések után mindig nagyobb a társadalmi mozgás, azaz megnő a lakásfoglalók száma. Így például 1957-ben arról olvashatunk, hogy az 1956-ban üresen maradt lakásokat lakásfoglalók lakják be.²⁰ De ha a városban bontás miatt lezárnak egy épületet, akkor az is ugyanezt vonja maga után.

1993-ban arról írnak, hogy a lakásfoglalások száma a rendszerváltás óta megduplázódott a városban.²¹ Ugyanebben az évben nagyobb szabású akcióba kezd az önkormányzat a lakásfoglalók ellen – ez innentől pár évenként ismétlődő tendencia.²² Egyes önkormányzati ciklusokban hangsúlyosabban előtérben volt a lakhatás témája, ezt már csak a cikkek eloszlásából is sejteni lehet. Ez nem azt jelenti, hogy csak időnként van jelen a lakásfoglalás Pécsen, hanem hogy leginkább botrányok, konfliktusok esetén kerül ez bele a hétköznapi diskurzusba.

¹⁷ Megjegyzés: az általam átnézett korpusz csak egy része az időintervallumban alkotott diskurzusnak, illetve a sajtóorgánumok mögött álló vállalati-politikai erők hatásáról is tudomást kell venni egy ilyen vizsgálatnál.

¹⁸ DN 1950. 7. évf. 66. sz. 8. A lakáshivatal felszámolja a lakásüzemek működését. Tovább folytatják a nagylakások megosztását.

¹⁹ BARICZ 2022. 39.

²⁰ DN 1956. 13. évf. 260. sz. 2. Be kell jelenteni a megüresedett lakásokat.; DN 1957. 14. évf. 13. sz. 3. A törvényesség mindenki számára kötelező. Felülvizsgálják az önkényes lakásfoglalásokat. Bíróság elé kerülnek az üzemek.

²¹ DN 1993. 4. évf. 63. sz. 13. Szükséglakásban. Siralmas a helyzet Pécsen.

²² DN 1993. 4. évf. 115. sz. 9. Pécs rejtőzködő „bádogvárosa”. Ebek harmincadjára kerülnek a megüresedett, őrizetlenül hagyott bérlakások.

A régió más településeinek lakásfoglalással kapcsolatos híreivel is találkozunk a lap hasábjain. Országos szinten például a székesfehérvári Rádió utcai romák ügye jelenik meg a 90-es években. Egy ebben az időben született pécsi cikk tanulsága szerint a Rádió utcaiak ügyének országos visszhangja hatással volt itteni lakásfoglalók ügyének rendezésére is: három család télvíz idején több faktor egybenállása miatt érvényes lakáshasználati jog birtokosaként költözhetett be egy-egy istvánaknai lakásba.²³

Sokszor a lakásfoglalók, akikről hetekig, hónapokig folyik a diskurzus, hamarabb értesülnek fejleményekről a sajtóból, mint a hatóságoktól vagy az önkormányzattól. Ha a sajtóból úgy értesülnek, hogy kilakoltatás fenyegeti őket, van, hogy még azelőtt továbbállnak egy másik épületbe, hogy a hatóságok felvennék velük a kapcsolatot, vagy hivatalos értesítést kapnának. Ez a macska – egér jelenség példázza, hogy a lakásfoglalás „rejtőzködő” attitűdje révén mennyire könnyen el tud odázódni a lakásfoglalás tettenérése, vagy az egész jelenség hatékony kezelése. Vannak olyanok is, akik a sajtóban belengetett kilakoltatás hírére összedobozolva várják a végrehajtó hatóságot. Ők egy nyílt, a hatóságokkal együttműködő stratégiát választanak, és ettől várnak előrelépést ügyükben. A legális tett felvállalása sem garancia erre, de ez egy olyan stratégia, amit sokan szoktak választani.

2000-ben az országos politikai diskurzus része, hogy hogyan lehetne a bírói jogot kikerülve hatékonyan szankcionálni az önkényes lakásfoglalást. Pécsen egy felmérés után az érintett családokkal egyenként átmeneti lakáshasználati szerződést kötnek. Ezzel valamennyire stabilizálják a családok helyzetét, miközben arra is ösztönzik őket, hogy újítsák fel, lakják be, szépítsék a lakásokat.²⁴ Az erről szóló önkormányzati határozatok az országban elsőként adtak lehetőséget az önkényes lakásfoglaló családok jogi státusának legalizálására.²⁵ Akadtak azonban hiányosságok is, például hiányzott az önkényes családok hatékony és pontos tájékoztatása, mert többen nem értették pontosan a kialakult helyzetet, azt hitték, hogy „megkapták” a lakást.²⁶

2002-ben ír az újság először tetten ért Lánc utcai lakásfoglalókról, bár nem egyértelmű, hogy az általam vizsgált önkormányzati bérlakások egyikéről van-e szó, de a cikkben lévő kép alapján valószínűsítem.²⁷ A Lánc utcai önkormányzati bérlakás 2008-ban tűnik fel újra a napilap hasábjain. Karácsony előtt egy megható történetet hoz az újság egy ötgyerekes cigány

²³ DN 1998. 9. évf. 19. sz. 4. Télvíz idején fejük fölül a tetőt.

²⁴ DN 2000. 11. évf. 93. sz. 5. Erőszakkal a fedél alá. Ma már megélhetési bűnözésnek nevezhetjük az önkényes lakásfoglalást?

²⁵ BARICZ 2002. 49.

²⁶ BARICZ 2002. 49.

²⁷ DN 2002. 13. évf. 123. sz. 4. Sokan nem fizetnek lakbért. Egyelőre a megyében sehol sem volt kilakoltatás. Önkényes lakásfoglalókat értek tetten Pécsen.

családról, akik a Lánç utcai önkormányzati bérlakás tetőterében élnek. E cikk tanúsága szerint szerencsés az, aki itt élhet, mert amennyire lehetséges, jók a körülmények.²⁸ Ekkor ugye már lehet tudni, hogy voltak / vannak már itt lakásfoglalók is, de ezek szerint ekkor még ez nem rontja az itt élők életminőségét.

Ezekben az években azonban nem a Lánç utca áll még a diskurzus középpontjában, hanem egy szegregálódott egykori bányakolónia a keleti városrészben, a György-telep.²⁹ Mivel a terület eléggé kieső területen van, így az önkormányzat nincs rákényszerítve a közvélemény által arra, hogy felszámolja a körülményeket. Kisebb dinamikus próbálkozásai voltak, például 2009-ben indult egy átfogó rehabilitációs program.³⁰ Az év későbbi részében azonban a program kudarcáról számol be az újság.³¹ Az megfigyelhető az egész korpuszban, hogy a lakásfoglalókat mindig egy oppozícióban értelmezik, és mindig ők vannak a negatív oldalon. Ezeknek az éveknek a gazdasági történéseinek lenyomata, hogy az önkormányzat különbséget tesz a kilakoltatásra váró devizások és az önkényes lakásfoglalók között. Itt is a devizakárosultak „megnyugtatóására” ígérnek ellenük fokozottabb, szervezett fellépést.

2012-ben újra egy helyi botrány miatt kerül előtérbe a lakásfoglalás tematikája. Ez már szinte szabályszerűen lekövethető az összegyűjtött anyagból. Az ezekre adott hatósági és önkormányzati válaszok ilyenkor dinamikus, gyors megoldást ígérnek, majd az esetek többségében elhal a próbálkozás. Emellett még az befolyásolja az adott reakció mértékét és tartalmát, hogy az önkormányzati és országos választási ciklusok mely részében járunk. 2012-ben egy fiatal nő gyilkosság áldozata lett. Az elkövető rövid ideig – a hírek szerint nem is a gyilkosság idején - élt egy olyan épületben, ahol a többség lakásfoglaló volt. A gyilkosság miatt a város figyelme a Magtár utcai épületre irányult. A megszólaltatott lakók azt nyilatkozták, hogy félnek, esetleg őket is összekötik a gyilkossággal, illetve hogy kilakoltatják őket, mert nincs hova menniük. Azt is felhozzák, hogy azért is félnek, mert többségük cigány származású, így még védtelenebbnek érzik magukat a közvéleménnyel szemben: „Cigányok vagyunk, nagyon félünk attól, hogy rajtunk állnak bosszút. Pedig semmi közünk az egészhez, nem tudtuk, mit csinált Laci, erről nem szólt senkinek...”³²

²⁸ DN 2008. 19. évf. 349. sz. 3. Nem kér mást, mindössze boldogságot. Együtt vannak. „A Jézuska azt mondta, abban a sarokban legyen a karácsonyfa, ott is lesz.”

²⁹ 2009-ben az önkényesek 60 %-a él György-telepen. DN 2009. 20. évf. 242. sz. 5. Több mint egymilliárddal tartozó bérlők. Problémák. Átlagban több mint negyedmillió forint az egy lakásra jutó hátralék a megyeszékhelyen.

³⁰ DN 2009. 20. évf. 5. sz. 3. György-telep: reszkessetek, patkányok! Nyomor. A keleti városrészben van olyan másfél szobás lakás, amelyben tizenhatan vannak.

³¹ DN 2009. 20. évf. 161. sz. 2. Nyomorfelszámolás helyett kilakoltatás? Önkormányzat. Kudarcba fulladt eddig a tizenötmilliós György-telepi program.

³² DN 2012. 23. évf. 166. sz. 3. Beismerő vallomást tett a gyilkos. Elfogás. Úgy tudjuk, a férfinak tettetársra lehetett, akit még keresnek a rendőrök.

A Lánç utcai épület drogügyek miatt jelenik meg az újságban. Lakásfoglalásról ekkor sem esik szó, csupán arról, hogy elszórt használt fecskendőket találtak több alkalommal is az egyik lépcsőházban, tehát a belváros szomszédságában napi szinten jelen vannak felelőtlen droghasználók.³³ A Lánç utca legközelebb 2014-ben kerül elő egy hajléktalanszállás miatt (hajléktalan az áldozat). Arról nem szól a hír, hogy ez az önkormányzati bérlakástömbben történt volna, de eddigre úgy gondolom, mivel sűrűsödnek a Lánç utcáról szóló negatív hírek, a gondolatkapcsolat már kialakulhatott a közvéleményben.³⁴

A napilapban nem tapadtak a lakásfoglalás jelenségéhez állandósult formájú jelzők, inkább csak visszatérő toposzok jellemzőek. Viszont a kutatás másik szakaszában, ahol kortárs internetes híroldalak cikkeinek diskurzusát elemeztem (ezt a következő fejezetben érintem), több, főleg negatív állandó jelző is vissza-visszatért, mintha hívószavak, toposzok lennének. Ezek azonban sokszor nem is konkrétan a lakásfoglalókra, hanem inkább a környezetükre vonatkoznak. A Dunántúli Napló átnézett cikkeiben az alábbi értékkel telített jelzőket, állításokat találtam, amelyek összessége nagyjából megmutatja, milyen kép van a lakásfoglalókról az újságban: „banditizmus”; „erőszakkal költözik be”; „az egyik legnehezebb lakásfoglaló”; „a becsületes bányász elől veszi el a helyet”; „rosszhiszemű lakáshasználó”; „belopódzó lumpenelemek”; „nyomortanya küllem”; „kitaposók és szemetelők”; „vandál pusztítások”; „a legrémisztőbb Dickens-regénybe illő lépcsőház”; „ostrom utáni rom”; „a helyiségekben szemét- és székletkupacok”; „halálvölgy”; „leromlott állapotú lakások”; „cigánygettó”; „megélhetési bűnözés”; „közép-amerikai nyomornegyedre emlékeztet”; „akiket egyáltalán nem érdekel már a hivatal”; „lakásdzsungel”; „a Nyugat »víványa«”.

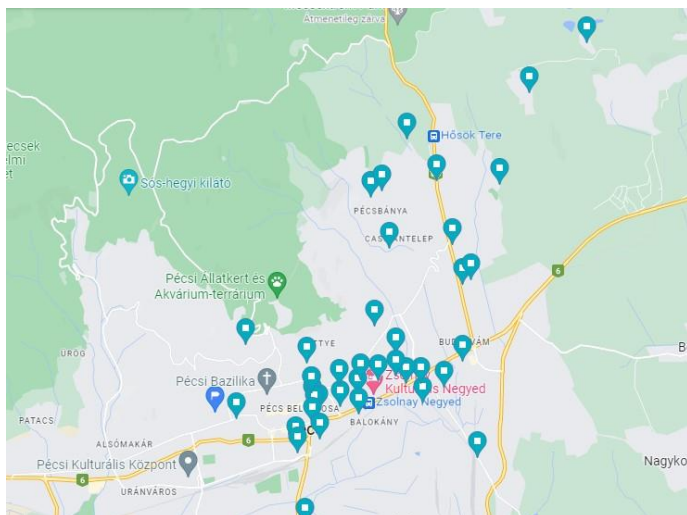
Összegyűjtöttem, milyen területi egységeket említ az újság, és egy térképre vittem őket.³⁵ A térkép nem alkalmas az időbeliség vizualizálására: ehhez nincsen elég adat. Az viszont talán látszódik, hogy mely városrészekben fordulnak elő nagyobb gyakorisággal (a város és a sajtó számára látható módon, mivel önkormányzati bérlakásokról van szó) önkényes lakásfoglalók.³⁶

³³ DN 2012. 23. évf. 274. sz. 2. Használt fecskendőt találtak egy belvárosi lépcsőházban. Elkábítva. A pécsi drogambulancia vezetője szerint ezúttal valószínűleg dizájnertdrogot használtak valakik.

³⁴ DN 2014. 25. évf. 257. sz. 1. Trafikrabló: machetés gyilkosság a vádak között.

³⁵ 3. ábra. Az áttekintett lapszámokban megjelenő lakásfoglalási helyszínek. Utolsó letöltés: 2023.03.24. A zöldeskék szimbólumok jelölik azokat az utcákat és házakat, melyekből jelentett a napilap önkényes lakásfoglalókat a vizsgált időszakban. Lista: Ady Endre utca; Bajcsy-Zsilinszky utca 16.; Bajcsy-Zsilinszky utca; Bártfa utca; Béke utca; Bokor utca; Corvin utca és vonzáskörzete; Czerék völgy; Csaba utca; Csertető; Déryné utca 47. (mai Mária utca); Doktor Sándor utca (mai Hungária utca); Dugonics utca; Előd utca; Endre utca; Felsőmalom utca; Felsővámház utca; Frankel Leó utca 35. (mai Pákolitz István utca); Gesztenyés utca 6.; Györgytelep; Hengermalom utca; Hősök tere; István-akna; Király utca; Kisflórián utca 2.; Kodály Központtal szembeni ház; Komlói út felső szakasza; Kórház utca; Ledina; Magtár utca; Meszes; Mohácsi út környéke; Munkácsy Mihály utca 43.; Nagybányaréti-völgy (Nagybányaréti út); Ótemető utca 30.; Pécsbányatelep; Rákóczi út 74.; Rückera-akna; Somogyi Béla utca 23.; Zsolnay negyed; Zsolnay utca.

³⁶ DÁNYI 2014. 121.

3. ábra. Az áttekintett lapszámokban megjelenő lakásfoglalási helyszínek. Zöldekék szimbólummal jelölve. Saját ábra. Forrás: Google Maps

Az ebben a fejezetben áttekintett korpuszban az önkormányzat³⁷ rajzolódott ki fő cselekvőként. Emellett természetesen a foglalók, de ők leginkább passzív ágensként jelennek meg, egy-két esettől eltekintve.³⁸ A többségi lakosság „hangja” nem jelenik meg annyira a cikkekben. Úgy gondolom, hogy ez egy különbség lehet a *Dunántúli Napló* nyomtatott és későbbi online verziója között. A következő fejezetben vizsgált internetes hírportálok pont, hogy inkább a „rendes” városlakók kaptak szót, akik „elszenvedték”, hogy a környezetükbe lakásfoglalók költöztek.

„A Láncc utcában nagy a baj.” A Láncc utcai lakásfoglalókról szóló narratívák

A vizsgált időszakban tehát több épület, utca, városrész is a figyelem középpontjába került a lakásfoglalással kapcsolatban. A város a nyilvánosság miatt kénytelen ilyenkor lépéseket tenni. Ebben a fejezetben a Láncc utcai lakástömbbel kapcsolatos diskurzus. Ez a legfrissebb lakásfoglalással kapcsolatos, nagy nyilvánosságot kapott ügy a városban, a kutatás ideje alatt is folyamatos fejlemények történtek és történnek.

A belváros szélén áll ez az 1988-ban átadott fecskeház. Az önkormányzat az igényeket látva azonban egyre inkább szociális bérlakásokként kezelte a lakásokat, ezért átalakul a lakók

³⁷ Vagy a rendszerváltás előtt a Városi Tanács végrehajtó bizottsága.

³⁸ Ilyen például a Rücker-bányai lakásfoglalók ügye a 90-es évek végén, akiknek egy csoportja nyilvánosság elé állva kiküzdötte, hogy bizonyos feltételek mellett bizalmat szavazzanak nekik, és maradhassanak elfoglalt lakásaikban. A cikkek sikerről számoltak be, és felvetették, hogy akár országos mintává is válhat a történet.³⁸ Ehhez a ritka közösségi sikerhez alapvető feltétel az, hogy a közösségben béke és egyetértés van. Ha egy feszültségekkel, ellentétekkel teli szituációból szeretnének kihozni valamit, az nem fog eredményre vezetni. A Rücker-bánya ekkoriban az ott élők szerint a béke szigete: „bérlő és önkényes, roma és nem roma él együtt teljes egyetértésben”. DN 1998. 9. évf. 23. sz. 5. Önkényesek keresik a párbeszédet.

összetétele.³⁹ Az épület legalább egy évtizede „a város szégyene”-ként toposzosodott a lakásfoglalók magas aránya miatt. Ennek a sajtó és a közösségi médiás hozzászólásfolyamok a legkézzelfoghatóbb lenyomatai.⁴⁰ Ahogy már az előző részben is említettem, a diskurzus dichotómiákkal terhelt, alapvetése egy mi – ők opposíció, egy eltávolítás, csak nézőpont kérdése, éppen ki áll az opposíció másik végén: a becsületes bányászok (1957-es cikk) / sokgyermekes családok (1957-es cikk, de visszatérő elem) / fiatalok (2014-es cikk) / devizahitel-károsultak / a rendes emberek / a város lakossága / a lakáskérelmet benyújtók / a szomszédban legálisan lakók / azok, akik önerőből vagy hitelből megvásárolt, és saját költségen felújított önkormányzati lakásban élnek (2014-es cikk). Egy másik dichotómia például a tiszta város (ráadásul volt Kulturális Főváros) és a fecskeház opposíciója. A fecskeház szó szerint is koszos, azonban ez a jelző egy szimbolikus elhatárolódást is rejt magában.

2021-ben az önkormányzat a kilakoltatási moratórium közeledtével kilakoltatással fenyegette a Lánç utcai épület lakóit. Az eszkalálódott helyzetben mindegyik résztvevő igyekezett saját álláspontját jogilag és morálisan alátámasztva megvédeni azt, és véghez vinni akaratát saját eszközeivel. Az önkormányzat célja az önkényes lakók kilakoltatása volt, hogy a városi pénzből fenntartott lakásokat visszaszerezzék. A lakók egy részének célja volt a szociális alapú bérleti szerződés megkötése, hogy egzisztenciájukat stabilizálhassák, és ne keljen lakhatási problémákkal küzdeniük. Ennek érdekében összefogással, és a nyilvánosság erejével próbálták bizonyítani együttműködésre való hajlandóságukat, és civil szervezeti segítséggel igyekeztek magukat reálisan, de jó színben feltüntetni, például tisztán tartani környezetüket, erről vizuális bizonyítékokat is megosztva. Ebben a fejezetben azt vázolom fel, hogy kik és milyen szándékkal szólaltak meg az ügyben a sajtófelületeken és az internetes hozzászólásfolyamokban.

Az önkormányzati bérlakásokban élő önkényes lakásfoglalók ügye és szűkebben véve az itt tárgyalt konfliktus a közélet és közbeszéd minden szegletében általában megoldandó, sürgős szociális problémaként tematizálódott. Azonban az, hogy ki mit értett szociális probléma alatt, már nagyon változatos volt. A dolgozatban ezeket részletesen kifejtem, itt csak egy rövid áttekintést nyújtok ezzel kapcsolatban.

Nagyon hangsúlyos része volt a diskurzusnak, hogy a rendes emberek károsulnak a rendetlenek önzéséből. Ez a már említett opposíció jelenségéhez tartozik. Az önkormányzat

³⁹ Portaszolgálattal segítené a rendfenntartást a város a hírhedt Lánç utcai épületömbben (2019.06.18. Pécsi Újság) <https://www.pecsiujsg.hu/pecs/hir/helyi-hireink/portaszolgálattal-segitene-a-rendfenntartast-a-varos-a-hirhedt-lanc-utcai-epulettombben> (utolsó letöltés: 2023. 03. 28.)

⁴⁰ Tavalý és idén kiürítették, a lakókat szétszórta a városban. Az épületből a tervek szerint nyugdíjsház lesz, de ezt a folyamatot alig kommunikálja kifelé az önkormányzat.

kommunikációja is erre épült. Ez a narratíva felhívította a megoldandó problémát, és kívülről, a város nézőpontjából tekintett rá. Az is alátámasztja azt, hogy ezt városi szintű ügyként kezelték, hogy ha nem pécsi illetőségű személy írt hozzászólást, azt észrevették, és megkérték vagy rendreutasították, hogy ne szóljon bele a pécsiek dolgába. A legvisszatérőbb narratívák a lakásfoglalók gyermekvállalási stratégiája, munkavállalási hajlandósága, etnikuma.

Sokan hozták fel itt is személyes tapasztalatukat: hogy rászorultak volna, de nem kaptak önkormányzati bérlakást, mert elvitték előlük mások, vagy hogy milyen élmény volt az általuk az önkényesekkel egy csoportba sorolandó szomszédok mellett élni. Egyesek arról számoltak be, hogy bevett gyakorlat az „ellátórendszeren élőködő”, fizetésektelen önkormányzati lakást bérlők esetén, hogy a társasház többi lakójával fizettetik ki a felhalmozott tartozást. Sokan ütköztették azt, hogy Pécs egy alkalommal Európa Kulturális Fővárosa volt – mégis a központjában ilyen „putri” és „gettókáosz” lehet évek óta.

A Lánç utcai tömb mint „a város szégyene” tehát ekkorra már toposzosodott. Fecskeház funkciót kapott az épület az átadásakor, így sokakat fűz érzelmi kapcsolat a tömbhöz, és Pécs akkori büszkeségeként emlékeznek rá. Azóta a számos helyi kerülendő környék közé került. Ezek a környékek utalás szintjén folyamatosan előjöttek – általában mint elrettentő példák, vagy párhuzamok. A Dunántúli Naplóval végzett kutatásom során nem kaptam választ arra, hogy pontosan mikor történt ez a „keretváltás”, amikor városi büszkeségből és kerülendő, tabusított helyé változott az épület. Ez elmondások és pár éves cikkek alapján tíz-tizenöt éve történt, azonban az első fő fejezetben leírt kutatási eredményeim alapján ebben az időszakban nem tematizálódott a lakásfoglalás a Lánç utcában olyan mértékben. Lehetséges, hogy más sajtóorgánumok felületén történt meg ez az intenzív váltás, vagy pedig a személyes megélések, az oral history torzítása történt.

Az érintettekről termelődött narratívák polarizálódott hatalmi pozíciókat alakítottak ki, ahol a közel egy állásponton lévő személyek és csoportok az általuk elfogadott információkat saját pozíciójuk megőrzésére használták fel, nem pedig a konfliktus feloldására. A szövegek leegyszerűsítő volta mutatja, hogy a probléma valóban túl összetett az online diskurzushoz, az azonban mégis létezik, és hatással van a városi közbeszédre.

Erre egy példa, hogy önkényes lakásfoglalók ügyét semmilyen módon nem támogató narratívákban negatív jelzők, szavak, visszatérő hívószavak jelentek meg, amik aztán az önkényesekhez tapadtak. Az egyik legérdekesebb hívószó ebből a szempontból a „Chicago” volt, amely a bűn városának szimbólumaként minden város deviánsnak minősített területeivel kapcsolatban felmerül.

Elenyésző az aránya azoknak a kommenteknek, amik szolidaritást fejeztek ki a lakók felé, és nem őket hibáztatták (nem elhallgatva az önkényesség illegális voltát, és az ezzel kapcsolatos felelősséget). A cikkek amelyek az önkényeseket támogatták, igyekeztek esendő emberként bemutatni őket: neveket és történeteket párosítottak hozzájuk. Ez az önkényesek stratégiája is volt egyben, ők fordultak a nyilvánossághoz, és tudatosan igyekeztek magukat pozitív színben feltüntetni. Ezt egyrészt személyes történeteikkel, másrészt a norma szerinti tisztaságot, rendet bizonyító képekkel igyekeztek elérni.

„Itt mindenki lakásfoglaló, azokat pedig nem veszik emberszámba”. A lakásfoglalók hangja, beszédmódja és stratégiái

Ezek a diskurzusok magukat a lakásfoglalókat érintik a leginkább, ennek ellenére a legtöbb esetben úgy születnek, hogy őket nem szólaltatják meg. A másodlagos forrásokból (sajtó, civilekkel készített interjú) valamelyest kirajzolódik a lakásfoglalók hangjának és álláspontjának sokfélesége. Ezzel nem lehet céltom a valóság ábrázolása, csupán egy kísérlet egy kevésbé hangoztatott álláspont elemzésére, melynek célja a megértés. Ezután pedig a lakásfoglalói stratégiákat vizsgálom.

A lakásfoglalókról kialakított kép homogén, összemosza nemcsak a rendes és a rendetlen lakásfoglalókat, hanem a környezetükben élő legális lakókat is. Egyes szituációkban összefognak, a nyilvánossághoz fordulnak, és egyrészt elhatárolódnak a velük összemosott romboló tevékenységtől, másrészt szavakkal és képekkel igyekeznek saját életmódjukat, törekvéseiket tisztességesként bemutatni.

Az eddigi interjúkból az a kép rajzolódik ki, hogy a lakásfoglalás, illetve a Lánc utcához való köthetőség (akkor is, ha semmi illegálisat nem követett el az illető) egy homogenizáló megbélyegzettséget jelent, amiből nehéz kijönni. Az illegális tevékenységhez alapjáraton társul egy morális elítéltség, azonban a negatív konnotációjú terekhez való köthetőség ráarakódik az illegális státusszal eleve együtt járó megbélyegzésre, mely a hétköznapi minden területén érződik.⁴¹ Többek szerint is a lakásfoglalókkal kapcsolatot közellenszenv nem elsősorban az illegalitás miatt van, hanem az etnikum miatt.⁴² Egy helyi kutatás szerint nem a cigányság etnikai, kulturális szokásaiból, normarendszeréből fakad ez a lakhatási megoldás (mint ahogy a róluk szóló sztereotíp megnyilvánulások tartják) hanem a magyar társadalom egyenlőtlenségi

⁴¹ WACQUANT 2011. 16.; CSZ_1_1. A civil szervezetek képviselőit jelzem ezzel a kódrendszerrel. Az ügy átpolitizáltsága miatt közös megegyezés során arra jutottunk, hogy nem publikálom sem a nevüket, sem a szervezeteik nevét. Az első szám a civil szervezetet, a második adott szervezet adott munkatársát jelzi.

⁴² CSZ_2_1; CSZ_3_1.; BARICZ 2002. Főleg sztereotíp alapon, de a civil szervezetek munkatársai szerint is az a tapasztalat, hogy Pécsen a lakásfoglalók túlnyomó többsége roma

rendszerében elfoglalt helyükből, de a lakás használatának módjai már összefüggnek a kulturális háttérrel és jellemzőkkel.⁴³

A lakásfoglalókról szóló előítéletek, sztereotípiák igazságon alapulnak, azonban a lakásfoglalás jelenségével is foglalkozó szakemberek szerint a legnagyobb sztereotípia az, hogy a lakásfoglalók túlnyomó többsége⁴⁴ „parkettaégető”, drogos, koszos, hangos, balhész. Szerintük inkább ekkora az aránya azoknak, akiknek egyetlen törvénytelen cselekedetük volt életükben, hogy elfoglaltak egy lakást szociális okokból, de nyitottak életük rendezésére, és életük tisztán tartására, és önköltségen, lehetőségeikhez képest karbantartják az elfoglalt lakást, sőt, akár a komfortfokozatát is emelik.⁴⁵ A „közember” azonban ritkán érzékeli ezt a torzítást, csupán a negatív történések jutnak el hozzá, így a közvélemény nem, vagy lassan változik.⁴⁶

Eddigi megfigyeléseim, az összegyűjtött szövegkorpusz és a lakásfoglalókkal foglalkozó civilek beszámolója alapján háromféle hozzáállást különböztetek meg: romboló, rejtőzködő illetve a nyílt attitűd. Ezeket a kategóriákat értékmentesen használom, nem hierarchizálom vagy értékelem ez alapján a lakásfoglalókat, célom csupán a stratégiáikat (vagy azok hiányát) megérteni. Ezek nem egynemű kategóriák: a romboló lakásfoglaló élhet rejtőzködően vagy nyíltan is, illetve sem a nyílt, sem a rejtőzködő stratégia nem vonzza magával a romboló hozzáállást. Romboló alatt azokat a lakásfoglalókat értem, akik az elfoglalt lakással járó erőforrásokat nem megőrzik, vagy növelik, hanem csökkentik vagy teljesen lenullázzák, majd továbbállnak egy másik lakásba, és ott ugyanezt megteszik. Ők általában nem működnek együtt az önkormányzattal és a hatóságokkal, valószínűsítem, hogy nem kezdeményeznek feljükk nyitást. A rejtőzködő lakásfoglalók azok, akik próbálják titkolni élethelyzetüket, tudatosan nem vállalják fel azt az önkormányzattal szemben, úgy próbálják minél tovább meghúzni magukat egy helyen. Ők nem feltétlenül rombolók, előfordul, hogy emelik az elfoglalt ingatlan értékét felújítással, ajtócserevel, vagy akár csak egy alapos takarítással. A rejtőzködés oka a hatóságokkal kapcsolatos rossz tapasztalatok és a bizalmatlanság. A nyílt stratégiát azok a lakásfoglalók vállalják, akik legális úton képzelik el a jövőjüket, hajlandóak együttműködni a hatóságokkal, és úgy érzik, van elég tudástőkéjük ahhoz, hogy ezt végig vigyék. Ők szinte biztos, hogy kapcsolatban állnak valamelyik civil szervezettel, akik a lakhatási jogi tudás primér forrásai a lakásfoglalók számára.

⁴³ BARICZ 2002.

⁴⁴ Ez nem egy egzakt adat, csupán tapasztalati úton így érzékelik a civilek, akik lakásfoglalókkal dolgoznak évek óta.

⁴⁵ BARICZ 2002. 43.

⁴⁶ CSZ_3_1

Összefoglalás

A lakásfoglalás jelensége az egész vizsgált időszakban ciklikusan visszatérő, diskurzusformáló toposz, mely sok irányból hatást vált ki a szövegeket olvasó állampolgárookra / szavazókra / helyi lakosokra. Felfogható szociális problémaként, országos szintű krízisként, politikai eszközként és szívszorító egyéni történetekként is. Az ebben a dolgozatban végzett szisztematikus sajtókutatás és esettanulmány ezeket az értelmezési kereteket volt hivatott egymással összevetni az antropológia és interdiszciplinaritás eszközeivel.

OTDK dolgozatomban és jelen írásomban a kutatás eddigi, főleg szöveggyűjtésen és szöveges forráselemzésen alapuló eredményeit elemeztem. Arra kerestem válaszokat, hogy hogyan értelmeződnek a lakásfoglalók a pécsi társadalom különböző szegmenseiben, illetve különböző reprezentációs felületeken, és ez hogyan hathat ki az életükre. Beszéltem arról, mi a lakásfoglalók viszonya a róluk szóló narratívumokhoz egy-egy konfliktus szituációban, és ők hogyan élik ezeket meg, hogyan reflektálnak a kialakult helyzetekre és beszédmódokra. Továbbá tárgyaltam azt, hogy milyen hívószavak, toposzok köré csoportosulnak ezek a lakásfoglalást, lakhatási szegénységet tematizáló szövegek, és ezáltal hogyan kanonizálódnak a közbeszédben és hivatalos vagy sajtószövegekben.

Felhasznált irodalom

BARICZ Katalin: Az önkényes lakásfoglalás jelensége és a cigányság helyzetének összefüggései. Pécs, 2002.

DÁNYI Tibor Zoltán: XXI. századi élet egy XIX. században épült lakótelepen. In: FMTÜ XIX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Szerk. BITAY Enikő. Kolozsvár, 2014. 121–124.

KOZAKIEWICZ Joanna: A romákat illető magyar sajtódiskurzus néhány aspektusa. A Magyar Nemzeti Szövegtár anyagának kvantitatív vizsgálata. In: LingDok 14. Szerk. Gécseg Zsuzsanna. Szeged, 2015. 125–143.

MESSING Vera: Változás és állandóság. Kiköltöztetési konfliktus médiabemutatása a rendszerváltás előtt és után. 2013.

https://mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/04_valtozas_es_allandosag

(utolsó letöltés: 2022.05.19.)

sz. n.: Pécs Megyei Jogú Város Lakásgazdálkodási Koncepciója. 2022.

<https://pecs.hu/app/uploads/2022/05/pmjb-onk-lakasgazdalkodasi-koncepcio-2022.pdf>

(utolsó letöltés: 2022.10.06.)

WACQUANT, Loïc: Lakóhely szerinti megbélyegzés a fejlett marginalitás korában. Fordulat 1 (13). 2011. 14–29.